

Р. Мухпулова¹, Л. Сарсенбаева¹

*¹ Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті
Алматы, Қазақстан*

МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ЗЕРТТЕУДІҢ ЗАМАНАУИ ТҰҒЫРЛАРЫ

Аңдатпа

Мақалада әртүрлі шетелдік және отандық ғылыми бағыттар тұрғысынан мәдениетаралық коммуникация мәселесін зерттеудің дамуына талдау жасалған. Салыстырмалы түрде мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілікті зерттеудің заманауи тұғырлары қарастырылған. Автордың жалпы зерттеу бағытын анықтайтын әдіснамалық бағыттар - тұғырлар мен теориялар анықталды. Мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік моделі және практикаға бағытталған тактика жетекші болып табылады. Қазақстандық ғалымдардың мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін дамыту және құрылымын анықтау тұғырлары да қарастырылған.

Түйін сөздер: жаһандану, мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік, тұғыр, функционалды тұғыр, тұлғаға бағдарланған тұғыр, құзыреттілік тұғыр, коммуникативтік тұғыр

Р. Мухпулова¹, Л. Сарсенбаева¹

*¹Казахский Национальный педагогический университет им. Абая
Алматы, Казахстан*

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ИССЛЕДОВАНИЮ КОМПЕТЕНЦИЙ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Аннотация

В статье представлен анализ развития исследований проблемы межкультурной коммуникации с позиций разных научных зарубежных и отечественных направлений. В сравнительном плане раскрываются современные подходы к изучению межкультурной коммуникативной компетенции. Определены методологические ориентиры - подходы и теории, определяющие общее направление исследования автора. В качестве ведущей выделена модель межкультурной коммуникативной компетентности и практико-ориентированная тактика. Раскрываются подходы к определению структуры и развитию межкультурной коммуникативной компетентности казахстанских ученых.

Ключевые слова: глобализация, межкультурная коммуникативная компетентность, подходы, функциональный подход, личностно-ориентированный подход, компетентностный подход, коммуникативный подход

R. Mukhpulova¹, L. Sarsenbayeva¹

*¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai
(Almaty, Kazakhstan)*

MODERN APPROACHES TO THE STUDY OF INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCIES

Abstract

The article presents an analysis of the development of research on the problem of intercultural communication from the positions of various scientific foreign and domestic directions. In comparative terms, modern approaches to the study of intercultural communicative competence are considered. Methodological guidelines: approaches and theories that determine the general direction of the author's research are defined. The model of intercultural communicative competence and practice-oriented tactics are highlighted as the leading ones. Also, the authors reveal approaches to determine the structure and development of intercultural communicative competence of Kazakhstani scientists.

Key words: globalization, intercultural communicative competence, approaches, functional approach, personality-oriented approach, competence approach communicative approach

Жаһандану үдерісі елдер мен халықтардың өсіп келе жатқан ашықтығы мен өзара тәуелділігінің әлемдік тенденциясы, сонымен қатар өз кезегінде ұлттық, діни және мәдениетаралық қақтығыстарды азайтатын арнайы әдістер мен құралдарды қолдану қажеттілігін тудырады. Осыған байланысты халықаралық қарым-қатынастың негізі мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттіліктерді меңгеру, ал ол кезегінде әр түрлі мәдени топтардың мәдени ерекшеліктерін ресми талқылау, түсіну арқылы бейбіт қатар өмір сүруге қол жеткізуге болады.

Мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілікті зерттеу жұмысының барысында алдымен зерттеуде қолданатын зерттеушіні әдіснамалық бағдар ретінде әдістер мен тәсілдер, тұғырлар немесе теорияларды анықтап алуымыз қажет, олар ғылыми – педагогикалық және жобалау әрекетінің жалпы бағытын анықтайтын негізгі ережелер болып табылады.

Ғылыми әдебиетте кездесетін тұғыр ұғымы, педагогикалық ғылымның пайдаланатын нақтылы тәсілі, элементі ретінде қолданылады. Тұғыр – ғылыми – педагогикалық қызметтің қандай да бір үдерісінің элементі, жеке әрекеті. Егер «әдіс» ұғымы ғылыми – педагогикалық әрекет тәсілдерінің жиынтығын білдірсе, «әдіснамалық тұғыр» ұғымы аталмыш тұғырдың зерттеушінің ғылыми – педагогикалық әрекетінің бүкіл кезеңінде пайдаланылатынын білдіреді [1, 101 б.].

Негізгі үш тұғырдың аясында мәдениетаралық коммуникация теориялары дамыды [2]. Бұл тұғырлар келесідей:

1. Функционалды тұғыр (социологиялық тұғыр деп те аталады) 1980 жылдары танымал болды және психология мен әлеуметтану саласындағы зерттеулерге негізделген.

Функционализмнің негізін қалаушылар мәдени құбылыстардың мәнін, құндылығын, олардың арасындағы генетикалық, себептік байланыстарды, олардың өзара әсерін зерттеу олардың басты міндеті болып санады. Осы тапсырманы орындай отырып, олар мәдени элементтердің функцияларын, яғни осы элементтердің мәдениетке және бір-біріне қатысты атқаратын рөлдерін зерттеуге басты назар аудара отырып, мәдениеттің жеке элементтері арасындағы тәуелділікті анықтауға тырысты. Функционалды тұғырға жататын теорияларға мыналар кіреді, бірақ та олармен шектелмейді:

- бетпе-бет келіссөздер теориясы;
- сөйлесу шектеулері теориясы;
- коммуникативтік орналастыру теориясы;
- үрейлі белгісіздікті басқару теориясы;

2. Түсіндіру тұғыры - 1980 жылдардың аяғында байланыс зерттеушілері арасында танымал болды.

Түсіндірме тұғырдың мақсаты-адамның мінез-құлқын түсіну және сипаттау, бірақ болжау емес. Түсіндіру тұғырын жақтаушылар мәдениетті қарым-қатынас арқылы құрылған және өзгеретін адамның тіршілік ету ортасы ретінде қарастырады. Бұл тұғырда антропология мен Лингвистика әдістері қолданылады: рөлдік ойындар, бақылау және т.б. негізгі назар әдетте жеке мәдени топтағы коммуникациялық модельдерді түсінуге бағытталған. Түсіндірме тұғырға негізделген мәдениетаралық қарым-қатынасты зерттеу барысында белгілі бір қоғамдастықтың қарым - қатынас ережелері белгілі бір топтың мәдени құндылықтары мен идеяларына негізделген деген тұжырым жасалды

3. Сыни көзқарастық тұғыры

Сыни көзқарастық тұғыр түсіндірме тұғырдың көптеген ережелерін қамтиды, бірақ оның негізінде жүргізілген зерттеулерінде қарым-қатынас жағдайларын: жағдайларды, қоршаған ортаны және т.б. зерттеуге баса назар аударылады. Өз зерттеулерінде олар қарым-қатынаста әрқашан күшті қарым-қатынас бар екендігіне негізделген.

Мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілікті зерттеу жұмысының барысында алдымен зерттеуде қолданатын тұғырлармен қатар ғалым С.Л.Суворова «Мәдениетаралық аралық оқытудың әдістемесі» атты мақаласында мәдениетаралық оқыту мәселесін зерттеудің теориялық және әдіснамалық тұғырлары сөзсіз перспективалы және тұтас болып көрінеді, алайда зерттеуді әдістемелік және технологиялық деңгейде одан әрі нақтылау мәселені шешудің практикалық аспектілерін жиынтық ғылыми тәжірибе негізінде анықтауға мүмкіндік беретін тәжірибеге бағытталған тактиканы бөліп көрсету қажеттілігіне әкеледі. Мұндай тактика ретінде келесі тұғырлар болуы мүмкін. Олар: партисипативтік-ұсынымдық тұғыр (партисипативно-суггестивный), лингвоэтноэкологиялық тұғыр, тіларалық мәдени тұғыр (интерлингвокультурный) [3, 56-58 б.]. Ал ғалым М.В.Зубова «мәдениетаралық коммуникация кеңістігінің философиялық негіздері» атты мақаласында мәдениетаралық коммуникацияның негізгі міндеті мәдениет пен

коммуникацияның өзара байланысы мен өзара әрекеттесуі туралы мәселені шешу қажеттілігі. Ф. Шарковтың пікірінше, қазіргі уақытта байланыс термині үш әдіснамалық контексте қолданылады, олар: классикалық, классикалық емес, постклассикалық [4].

Отандық және шет елдік ғалымдардың ғылыми зерттеу жұмыстарында мәдениетаралық қарым - қатынас жасаудың мәселелері мен оның жаһандану үрдісі ретінде қарастырған О.В.Костюк, Р.К.Тангалычева, М.Behbani, Guo-Ming Chen, Min Jeang Ko, Valerija Smrekar, Sarinya Tipmontree, William Baker, B. Ed. Alfredo Pérez Amores, Rachele Ng және т.б., ал құзыреттілік ретінде зерттеген ғалымдар: А.А. Карабаева, П.К. Елубаева, А.Т. Чакликова, Г.Б. Жумабекова, П.А.Құдабаева, Doganau Yakup, П.А. Құдабаева, А.В. Мариничева, Л.А. Новикова, О.А. Шабанов, Ю.В. Мещерская, Г.Н. Слепцова, О.В. Брезгина, Е.В. Жучков, Ю.Б. Финргова, Kyung-Hun Na, A.V. Matveev, Kaisa Lipponen, Chen Gao von Robert O'Dowd және т.б. , ал мәдениетаралық қарым – қатынасқа даярлау мәселелері бойынша Н.В. Паперная, Г.Г. Девятова, Л.Ф. Свойкина, Т.С. Якушева, Е.В. Шпак, В.И. Рябова, Е.А. Рекичинская, Г.В. Захарова, Е.А. Савельева, М.С. Сафина, Л.Г. Юсупова, И.Г. Фабрика, Ф.Б. Абаева, Л.С. Жукова, Л.Н. Слипенко, О.А. Чеқун, Ю.А. Акамова, О.В. Волкова, А.О. Плиева, И.А. Измestьева, Didem Ekici, Chaі K. Kim және т.б. ғалымдардың жұмыстарына шолу жасау арқылы мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілікті зерттеу үшін қолданылатын тұғырларды төмендегі кестеде көрсетуге тырыстық.

Кесте 1 – зерттеу жұмысында қолданылатын тұғырлар

№	Тұғырлар	Құрылымы	Зерттеген ғалымдар
1	Аксиологиялық	Білім беру үдерісінде құндылық стандарттарын беруді қамтиды. Бұл жас адамның құндылық әлеуетінің жинақталуына және өсуіне әкеледі және тек мәдени құндылықтар негізінде пайда болуы мүмкін	И.Ф. Исаев, З.И. Равкин, В.А.Сластёнин, Е.Н. Шиянов
2	Антропологиялық	Мәдениеттерді ұқсастықтардан гөрі олардың айырмашылықтарын көбірек зерттейтін мәдени антропология, қазіргі жағдайда жаһандық өзара әрекеттесу процестерін теориялық тұрғыдан түсінуді, адамзат дамуының бейбіт және өркениетті жолын анықтайды	Н.Н.Полосин
3	Әлеуметтік	Мәдениетаралық қарым-қатынасты әлеуметтанулық талдау оның нақты әлеуметтік тасымалдаушыларын, сондай-ақ онымен бірге жүретін әлеуметтік-мәдени өзгерістердің тенденцияларын, әлеуметтік теңсіздік пен әлеуметтік институттардың динамикасын бөлуді қамтиды	Н.Д.Гальскова, Р.К.Миньяр-Белоручев, О.Г.Оберемко, В.В.Сафонова, П.В.Сысоев, С.Г.Тер-Минасова, В.П.Фурманова, И.И.Халеева, G.Neuner
4	Диалогтық	Бұл тұғырдың философиялық әдіснамалық негізі барлық философиялық жүйенің терістемей, керісінше өзара ықпалдасуы мен өзара әсер етуі болып табылады. Мұндай ықпалдастықтың ізгіленген көрінісі әрбір мәдениет субъектісінің барлық әлемдік мәдениеттің көп түрлілігінен толықтырылып, жетілуін қамтиды. Сөйтіп, әр түрлі мәдениеттердің бірлестігінен жекелеген мәдениеттер арасындағы диалог көрініс табады	М.М. Бахтин, В.С. Библер
5	Жүйелілік	Сыртқы ортаның талаптарын, педагогикалық жүйенің себеп-салдарлық байланыстарын ескере отырып,	Ш.Т.Таубаева, А.А. Богдановым, Л. Фон Бергаланфи, Эвард де

		педагогикалық жүйені қоршаған ортаның өзгеретін талаптарына уақтылы бейімдеуді қамтамасыз етеді және көп өлшемділігін түсінуге мүмкіндік береді	Боно, Линдон ла Рушем, Г.Саймон, П.Друкер, А. Чандлер, С.А. Черногор, А.Н. Малютой, В.П. Беспалько, А.Я. Лернер, Г.А. Уманов, К.С. Успанов, С.А. Узакбаева
6	Инновациялық	Қоғамның дамуы, білім деңгейіне қойылатын жаңа талаптары әдістемелік жүйенің барлық компоненттерін өзгертуді қажет етеді: мақсаты, мазмұны, оқыту құралдары мен әдістері. Осыған байланысты жаңа тұжырымдамаларға, тәсілдерге және оқыту технологияларының пайда болуына әсер етеді	А.А.Казанцева
7	Коммуникативтік	Танымдық және коммуникативтік қызмет білім беру мен тәрбиелеудің негізгі құралдары ретінде бағытталған	И.А.Зимней, Т.А.Китайгородский, А.В.Мудрика Е.И. Пассов, К.Н. Сариева
8	Контекстік	Оқытудың дәстүрлі және инновациялық формалары мен әдістерін мәдениет аралық бағдарымен бірге студенттердің әлеуметтік және кәсіби қызметіне тілдік қалыптасуын мәдениетаралық құзыреттілікті тиімді қалыптастыруға мүмкіндік береді	А.А.Вербицкий, Ларионова
9	Когнитивтік	Оқу үрдісіндегі танымдық тапсырмаларды шешуге немесе орындауға белгілі бір көзқарастарда, сондай-ақ шетел тіліндегі ақпаратты өңдеуге бағытталған	В.Соболева
10	Құзыреттілік	Практикаға бағытталған білім беру, кәсіби және әлеуметтік маңызды қабілеттерге (әр түрлі жағдайларда туындайтын мәселелерді шеше білу; адамдардың өзара қарым-қатынасында, этикалық нормаларда, өз іс-әрекеттерін бағалау кезінде, қажет болған жағдайда өмірдің өзін-өзі анықтау мәселелерін шешу, өмір стилін таңдау, жанжалдарды шешу жолдары және т. б.) қол жеткізуге бағытталған	И.А.Зимняя, Ж.Т.Таубаева, В.А.Демин, А.А.Бодалев, М.В.Семенова, В.Я.Ляудис, А.А.Вербицкий, А.Л.Андреев, А.В.Хуторской
11	Мәдениеттану	Білім алушының жеке тұлғасын зерттеп, құндылық бағдарын қалыптастыруда аксиологиялық құндылық іліміне сүйеніп, нақты ғылыми әдіснама ретінде таным мен педагогикалық іс әрекеттерді қайта құруға немесе өзгерістер енгізуге бағыт-бағдар береді	В.С.Библер, Ю.А.Жданова, Е.Ф.Исавева, Е.Н.Шиянова, А.И.Арнольд, Н.Г.Багдасарян, Е.В.Бондаревский, В.А.Сластенин
12	Нормативтік	Мәдениеттің нормалары мен ережелеріне негізделген	Н.С.Барбелко
13	Синергетикалық	Іскерлік қарым-қатынас "субъект-өзара әрекеттесу процесі" жүйесі ретінде әр түрлі мәдениеттерге жататын коммуниканттардың белгілі бір, жиі сәйкес келмейтін өзіндік ерекшелігін	Н.Ф.Алефиренко

		көрсетеді әлеуметтік-мәдени параметрлер және олардың арасындағы қатынастардың сипаты ресми, іскерлік деп белгіленуі	
14	Тұлғаға бағдарланған	Үнемі өзгеріп отыратын жағдайда өмір сүруге және құруға қабілетті еркін, дамыған, білімді, тәуелсіз тұлғаны дамытуға бағытталған	И.А.Зимняя, В.В.Давыдов, И.Л. Бим, С.С. Кунанбаева, Н.А. Ахметова, М.Р. Кондубаева, А.С. Алметова, М.Г. Аствацатрян, В.К. Павленко, Г.С. Сухобская
15	Тарихи	Мәдениет қоғам тарихының өнімі болып табылады және адам алған тәжірибені ұрпақтан-ұрпаққа беру арқылы дамиды	И.Г.Гердер М.М.Бахтан П.Берк
16	Іс - әрекеттік	Қарқынды, үнемі күрделене түсетін оқу - танымдық іс-әрекетті ұйымдастыруға бағытталған белсенді тұғыр, өйткені тек өзінің іс-әрекеті арқылы адам ғылым мен мәдениетті, әлемді тану және өзгерту тәсілдерін үйренеді, жеке қасиеттерін қалыптастырады және жетілдіреді	Б. Г. Ананьев, Л. С. Выготский, А. Н. Леонтьев, С. Л. Рубинштейн, П.Я. Гальперин, В.В. Давыдов,

Осы тұғырлардың негізінде әр салада құрастырылған модельдер өте көп, алайда ең әйгілі екі модель, олар М.Байрам моделі [5, 29 б.] лингвистикалық құзыреттілік, социолінгвистикалық құзыреттілік, дискурстық құзыреттілік компоненттерінен, ал Д. Диадорф моделі [6, 10 б.] білім, позитивті қатынас, ішкі нәтиже, сыртқы нәтиже компоненттерінен құралады, сонымен қатар еліміздегі танымал модель С.С. Құнанбаеваның [11, 10 б.] мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік атап өтуге болады. Ал Қазақстандық ғалымдардың мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік туралы ғылыми – ізденушілік жұмыстары:

П.А.Құдабаева болашақ ағылышын тілі мұғалімдерінің мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың құрылымдық – мазмұндық моделінде [7, 78 б.] мәдениетаралық құзыреттілік үш компонентпен көрсетілген: Олар: мотивациялық, мазмұндық, іс – әрекеттік.

А.А. Карабаева моделінде мәдениетаралық құзыреттілік төрт компонентпен көрсетілген. Олар: мотивациялық, мазмұндық, процесуалды - коммуникативтік және бағалау компоненттері [8, 60 б.].

П.К. Елубаева өңіртанушыны кәсіби даярлаудың мәдениетаралық – коммуникативтік құзыреттілік моделінде мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік бес компонентпен көрсетілген. Олар: шетел тілдік-коммуникативтік, лингво-аймақтанушылық, өңірлік-әлеуметті-мәдени, өңірлік-тұжырымдамалық, кәсіби-коммуникативтік компоненттер [9, 62 - 63 б.].

А.Т. Чакликова мәдениетаралық-коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастырудың кезеңдік моделінде мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік төрт компонентпен көрсетілген. Олар: концептуалды-рефлексивті, концептуалды-жинақтаушы, интегративті-бейнелеу, коммуникативті-модельдеу компоненттері [10, 170 б.].

Г.Б. Жумабекова моделінде мәдениетаралық коммуникативтік кәсіби бағытталған құзыреттілік төрт компонентпен көрсетілген. Олар: мотивациялық-мақсатты, пәндік-мазмұндық, процесуалдық және бағалау-нәтижелілік компоненттері [11, 43 б.].

Ал біздің зерттеу жұмысымызға келсек, мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттіліктерін қалыптастыруда коммуникативті - құзыреттілік тұғырын қолданамыз, сонымен қатар моделіміз келесі компоненттерден құралады: Олар: тілдік, мотивациялық, коммуникативтік, когнитивтік, эмоционалды - ерікті компоненттер.

Қорытындылай келе, мәдениетаралық құзыреттілік модельдерін құрудағы теориялық тұғырлардың әртүрлілігі олардың әрқайсысының ерекшелігін көрсететінін атап өткен жөн. Шетел тілдерін оқыту шеңберіндегі мәдениетаралық құзыреттіліктің компоненттік мазмұнын мамандар лингвистикалық, психологиялық, кәсіби-қызметтік компоненттердің басымдығына және модельдің мақсатты бағытына байланысты анықтайды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. *SH.T.Taubaeva Pedagogikanyň filosofiyasy zhәне әdisnamasy. - Almaty «Қазақ universiteti», 2016. – 101 b.*
2. *Abba Auwalu Issa The Meaning and Theories of Intercultural Communication [el.resurs] https://www.researchgate.net/publication/309155695_The_Meaning_and_Theories_of_Intercultural_Communication?enrichId=rgreq-70f974deaaa98fc3f18160650dc1713a-XXX&enrichSource=Y292ZXJQYWdlOzMwOTE1NTY5NTtBUzo0MTcyMzY0NzMSMjU2MzJAMTQ3NjQ4ODMzNTM0OA%3D%3D&el=1_x_2&_esc=publicationCoverPdf*
3. *S.L.Suvorova, T.A.Kolosovskaya. Metodologiya mezhkul'turnogo obucheniya // Vestnik YUUrGU.-2006. №16. – S. 56-58*
4. *M.V.Zubova Filosofskie osnovaniya mezhkul'turnogo kommunikativnogo prostranstva [el.resurs] http://abyss.su/_media/abyss_issue/2/zubova_filosofskie_osnovaniya.pdf*
5. *Thanh Long Nguyen Integrating culture into Vietnamese university EFL teaching a critical ethnographic study. 2013. – P.29*
6. *Didem Ekici Developing Intercultural Competence Through Online English Language Teaching. 2018. – P.10*
7. *P.A.Қыдabaeva Bolashaқ aзыlshyn tili mұzalimderiniң mәdenietaralyқ kommunikativtik қыzyrettiligin қalyptastyru. Tyrkistan, 2017. – 78 b.*
8. *A.A. Karabaeva Tekhnologiya formirovaniya mezhkul'turnoj kompetencii na osnove igrovoj uchebnoj deyatel'nosti (na primere osvoeniya disciplin yazykovogo cikla). SHymkent, 2009. – S. 60*
9. *P.K. Elubaeva Modelirovanie kompetentnostnogo obrazovaniya v formirovanii mezhkul'turno – kommunikativnoj kompetencii regionoveda. Almaty, 2010. – S.62-63*
10. *A.T. CHaklikova Nauchno – teoreticheskie osnovy formirovanie mezhkul'turno – kommunikativnoj kompetencii v usloviyah informatizacii inoyazychnogo obrazovaniya. Almaty, 2009. – S.170*
11. *G.B. ZHumabekova Situacionno – modeliruyushchie tekhnologii v formirovanii mezhkul'turno – kommunikativnoj professional'no – orientiruyushchej kompetencii budushchego uchitelya inostrannogo yazyka. Almaty, 2010. – S. 43*